

ORDINAL

ofiary chwały i dziękczynienia” (gdy wcześniej mówiono ogólnie o „sprawowaniu sakramentów”); przy konsekracji biskupa wspomina się o jego „przewodniczeniu przy stole Pańskim”, choć akcent jest położony (jak wcześniej) na głoszenie słów *Pisma Świętego* (stąd ważny obrzęd przekazania *Biblii* bezpośrednio po modlitwie konsekracyjnej).

E.Ch. Messenger, *The Lutheran Origin of the Anglican O.*, Lo 1934; ODCC II 391-392; P.F. Bradshaw, *The Anglican O. Its History and Development from the Reformation to the Present Day*, Lo 1971; tenże, *Ordinals*, w: *The Study of Anglicanism*, Lo 1988, 143-153; R.G. Leggett, *The Oxford Guide to the Book of Common Prayer. A Worldwide Survey*, NY 2006, 528-537.

Slawomir Nowosad

ORDINALE PŁOCKIE, Graduał plocki, Pontyfikał plocki, manuskrypt z 1360-70 (→ agendy katolickie polskie), zawierający przepisy liturg., formuły modlitw i śpiewów oraz opisy obrzędów liturgicznych.

O.p. przechowywane jest w Płocku (ArPł 15, 26); nie zachowało się jednak w całości (np. brakuje 1. tomu księgi z jutrznią – *liber matutinalis*); zawiera m.in. opisy obrzędów Wielkiego Tygodnia i teksty 4 najstarszych staropol. pieśni wielkanocnych, które śpiewane były przez lud między zwrotkami śpiewów łac. podczas procesji rezurekcyjnej; należą do nich: *Chrystus z martwych wstał je, Presstwe swete weschrzene* („wskrzeszenie”, później „zmarłych powstanie”), łac. sekwencja *Victimae paschali laudes* (*Ofierze paschalnej chwały niech oddają chrześcijanie*), której każda zwrotka śpiewana była przez duchownych w języku łac., a nast. powtarzana przez wiernych w pol., i *Wstał smartwich crol nas Synboży* (*Wstał z martwych król nasz, Syn Boży*), dołączona do 2 najstarszych zwrotek → *Bogurodzicy* (I 5; jako 3. zwrotka), zmieniona później na *Nas dla wstał zmarłych Synboży*, a dziś śpiewana jako *Narodził się dla nas Syn Boży*; O.p. opisuje też po raz pierwszy procesję Bożego Ciała w Polsce.

J. Michalak, *Kilka szczegółów z dziejów rezurekcyj*, MCh 2(1930-31) 149; W. Smaszcz, „Chrystus z martwych wstał jest...”. *Najstarsze polskie pieśni wielkanocne*. Czas Miłosierdzia 6(1999) z. 4, 6; T. Przybylski, *Nota historyczna*, w: *Śpiewnik kościelny katolicki. Pieśni wielkanocne. Pieśni o Wniebowstąpieniu Pańskim*, Kr 2002, 3-4.

Stanisław Józef Kozła

ORDINARIUM MISSAE (łac. porządek Mszy), w liturgii jeden z dwóch (→ *proprium missae*) porządków śpiewów tworzący cykl mszalny zawierający stałe części Mszy, a także przepisy dotyczące sprawowania Mszy przez biskupa.

1. W Liturgii – Wg definicji J. → Tinctoris’a w skład o.m. wchodzi: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus* (łącznie lub rozdzielnie z *Benedictus*) oraz *Agnus Dei*, tworząc *missa sollemnis* (Msza pełna, uroczysta); w przeciwieństwie do niej, *missa brevis* (Msza krótka) zawiera najczęściej *Kyrie* i *Gloria* (popularny schemat w liturgii protest.) lub *Kyrie, Sanctus, Agnus* (częstszy w liturgii kat.) i nie odnosi się do czasu trwania (J.S. Bach *Missa brevis A-dur* – tylko *Kyrie* i *Gloria*).

Tytuły Mszy chorałowych (np. *Orbis factor, Cum iubilo, De Angelis*) są początkowymi słowami tropów do *Kyrie*, a tytuły Mszy polifonicznych wskazują na element spajający muzycznie cały cykl: *cantus firmus* chorałowy (G.P. da Palestrina *Assumpta est Maria*), świecki (*missae parodiae*, np. J. Ockeghem *L’homme armé – cantus firmus* franc. pieśni z pocz. XV w., temat ok. 30 Mszy renes.), podłoże heksachordalne (C. de Morales *Missa Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La*), modus (O. di Lasso *Missa secundi toni*), tonacja (F.P. Schubert *Messe in G-dur*), obsada wykonawcza (D. Scarlatti *Missa quatuor vocum*). Msze skomponowane z wykorzystaniem własnego tematu kompozytora otrzymywały najczęściej nazwę *Sine nomine* (jeden z najwcześniejszych przykładów – G. Dufay, ok. 1420); tytuły Mszy związane były także z ważnymi osobistościami (Palestrina *Missa Papae Marcelli*) lub konkretną uroczystością (A. Hlond *Missa in honorem St. Stanislai Kostkae*, W.A. Mozart *Missa koronacyjna*).

Po Soborze Tryd. liczbę chorałowych cykli mszalnych zredukowano w tradycji diec. do 18; równocześnie dołączono grupę śpiewów dodatkowych; wyd. typiczne *Kyriale seu o.m.* (R 1905) zawiera melodie o.m. pogrupowane w formularze oraz (jako *cantus ad libitum*): 11 *Kyrie*, 6 *Credo*, 4 *Gloria*, 3 *Sanctus* i 2 *Agnus Dei*, z kolei *Kyriale simplex* (CV 1965) 5 cykli o.m. oraz 3 *Credo*.

H.T. Henry, EC X 1-5; P. Wagner, *Geschichte der Messe* I, L 1913, Hi 1972; S. Dąbek, *Twórczość mszalna kompozytorów polskich XX wieku. 1900-1995*, Wwa 1996; D. Hiley, *NGrove XIV* (2001) 70-71.

Czesław Grajewski

2. Biskupie – W historii kształtowały się na wzór → ordo, przybierając formę: 1° Mszy wspólnotowej (*Missa stationalis*) – sprawowanej przez biskupa jako pasterza wspólnoty diec.; ukazując podczas jej celebracji wspólnotowy charakter Kościoła lokalnego, podkreśla jego jedność oraz różnorodność posług pełnionych w łączności z biskupem (OWMR nr 22, 203); prezbiterzy powinni ją koncelebrować (→ koncelebra) z biskupem, → diakoni, → akolici i → lektorzy pełnić swoje funkcje, a świeccy uczestniczyć w sposób pełny i czynny; szczególnym miejscem jej sprawowania jest → katedra; Msza wspólnotowa winna być praktykowana zwł. w większe uroczystości roku liturg.: w → Wielki Czwartek – Msza krzyżowa (→ Msza I C 1,15°) i Wieczery Pańskiej, podczas obchodów ku czci założyciela miejscowego Kościoła lub patrona diecezji, w rocznicę mianowania lub święceń biskupa, w dniach wielkich zgromadzeń ludu chrześc.; winna mieć charakter uroczysty i być śpiewana, z udziałem → kapituły (I); sprawując Mszę wspólnotową, biskup nakłada → szaty liturgiczne oraz → pontyfikał; 2° in. Mszy celebrowanych przez biskupa – m.in. racji wizytacji parafii lub wspólnot diecezji, ukazujących biskupa jako kapłana swojego ludu i rzecznika całego Kościoła lokalnego; obowiązkiem prezbiterów jest koncelebrowanie tej Mszy razem z biskupem; powinien być też obecny diakon ubrany w szaty liturg. (gdy go nie ma, prezbiter czyta *Ewangelię* i posługuje przy ołtarzu); 3° Mszy, której biskup przewodniczy, niesprawując Eucharystii, – jeżeli ze słusznej przyczyny biskup uczestniczy we Mszy, ale jej nie celebkuje, to przewodniczy liturgii słowa i pod koniec Mszy udziela ludowi błogosławieństwa (OWMR nr 92); zakłada on → kapę odpowiedniego koloru i może używać pontyfikałów, asystują mu diakoni lub prezbiterzy; w procesji do ołtarza idzie za celebransem; po zakończonej liturgii słowa wyznaczony kapłan rozpoczyna → liturgię eucharystyczną (biskup przystępuje do Komunii Świętej po celebransie).

A. Nowowiejski, EKOsc XVII 381-382; A.G. Martimort, *Les ordines, les ordinaires et les cérémoniaux*, Turnhout 1991; M. Klöckener, *LThK VII* (2006) 1114-1116; Nadolski *LL* 1111-1121.

Maciej Staszak

ORDO (łac. *porządek*), księga przeznaczona do użytku → ceremoniarzy, zawierająca opisy i przepisy (*praescriptiones*) dotyczące celebracji → Eucharystii, → sakramentów, → sakramentaliów, posługi w roku liturg. oraz układu czytań, śpiewów.

Pierwsze wzmianki o o. znajdują się w *Traditio apostolica* Hipolita (→ Hipolit II 3), → *Konstytucjach apostołskich* oraz pierwszych → sakramentarzach; w historii liturgii odegrały ważną rolę między VIII a X w., kiedy stanowiły podstawę do zaprowadzenia liturgii rzym. w państwie karolińskim (→ ordo romanus); początkowo zawierały jedynie wskazania rubrycystyczne, a nast. ze względów prakt. także → incipity antyfon, psalmów, → responsoriów, → kolekt i → czytań liturgicznych; pod pojęciem o. rozumiano poszczególne księgi (→ pontyfikały, → ceremoniały, *libri ordinarii*), jak też ich części (*o. missae, o. divini officii, o. ad ecclesiam dedicandam et consecrandam, o. baptismi*); od XI w. występują pod nazwami: *ordinarium, ordinalis, liber officiarum, o. officiorum, breve, breviarium, rubrica, directorium chori, liber caeremoniarum, caeremoniale, caeremoniale Romanum, o. sanctae Romanae ecclesiae*; w klasztorach używano ksiąg, które traktowano pierwotnie jako